

MURTEENSEURUUN ENSISATOA

MURREPIIRTEIDEN SÄILYMINEN JA MUUTOS

TOMMI KURKI

MUUTOS, TASOITTUMINEN JA HÄVIÄMINEN

1970- ja 1980-luvuilla käyty keskustelu puhekielemme murroksesta, murteiden muuttumisesta ja niiden arvellusta tasoittumisesta ja yhtenäistymisestä oli alkusysäys vuonna 1989 käynnistetylle suomen murteiden seuruhankkeelle. Pari vuosikymmentä sitten arveltiin, että murteet olisivat tasoittumassa aluepuhekieliksi. Yhteiskunnan muuttunut tilanne, johon muun muassa lisääntyneen koulutuksen, tiedotusvälineiden, kasvaneen liikenteen ja maassamuuton katsottiin vaikuttaneen, heijastui myös suomalaiseen puhekieleen. Murteiden uhkana nähtiin muun muassa yleiskieli, yleispuhekieli ja Helsingin puhekieli. (Ks. esim. Paunonen 1976: 2; Mielikäinen 1980: 2; Leskinen 1981: 17; Paunonen 1981: 119–120; Mielikäinen 1982: 291–292; Jonninen-Niilekselä 1982a: 8; Lehtimäki 1983: 22.) Vaikka murteiden tilanne nähtiinkin usein lohduttomana, esitettiin myös toisenlaisia huomioita. Muun muassa Aila Mielikäinen huomautti jo vuonna 1980, ettei murteiden muuttuminen ollut mikään uusi ilmiö ja ettei missään ollut vielä tuolloinkaan päädytty kaikesta muutoksesta huolimatta yhteiseen ja yleiseen kielimuotoon (1980: 3, 5). Tämän jälkeen on eri tahoilla kiinnitetty huomio siihen seikkaan, että murteet eivät ole hävinneet eikä muutoksissa ole kysymys yksipuolisesti vain yhtenäistymisestä (ks. esim. Nuolijärvi 1986: 21; Mantila 1997: 6–9). Omalta osaltaan tätä käsitystä ovat vahvistaneet myös monet Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteiden seuruhankkeessa havaitut tulokset.

SEURUUTUTKIMUS JA KÄSITTEISTÖ

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen seurauhankkeen tavoitteeksi asetettiin selvittää, mitä maaseutumme paikallismurteille on tapahtunut ja tapahtumassa. Hankkeessa seurataan murteen kehitystä kymmenellä paikkakunnalla, jotka edustavat eri murrealueitamme. Kymmenen vuoden välein kohteissa nauhoitetaan eri-ikäisiä syntyperäisiä paikkakuntalaisia. Hankkeessa käytetään hyväksi myös aikaisemmin tehtyjä murrehaastatteluja. Tutkimuksessa selvitetään, mitä eroja on 1800-luvun lopulla syntyneiden puhumalla murteella ja nykymurteella, millaisia ovat nykymurteen ikäryhmittäiset erot ja sukupuolierot sekä miten murre muuttuu ikää myöten. (Hankkeesta tarkemmin ks. Yli-Paavola 1995.)

Seuraavassa käsittelen Pälkäneen, Eurajoen ja Alastaron murteille vanhastaan ominaisten piirteiden erilaisia kehityslinjoja. Tässä esitetyt havainnot perustuvat seurauhankkeeseen tekemiini kolmeen osatutkimukseen (Kurki 1998a, 1998b ja 1999a). Näissä nykymurteen informantit muodostavat kolme ikäryhmää, joita kutsun tässä esityksessä vanhojen, keski-ikäisten ja lasten ikäryhmiksi. Olen koonnut seuraavaan asetelmaan tiedot Eurajoen, Alastaron ja Pälkäneen osatutkimuksissa käytetyistä aineistoista ja kyseisten tutkimusten puhujaryhmistä.

EURAJOKI

Valikoima vuoden 1959 nauhoitteista (yht. 1,5 t):

- vertailuryhmä (3 informanttia)
  - 2 miestä (s. 1881 ja 1886)
  - 1 nainen (s. 1880)

Nauhoitukset vuodelta 1995 (yht. 7,5 t):

- vanhat (5 informanttia; 2,5 t)
  - 3 miestä (s. 1922, 1924 ja 1924)
  - 2 naista (s. 1919 ja 1924)
- keski-ikäiset (5 informanttia; 2,5 t)
  - 3 miestä (s. 1950, 1951 ja 1952)
  - 2 naista (s. 1946 ja 1955)
- lapset (5 informanttia; 2,5 t)
  - 2 poikaa (s. 1982 ja 1985)
  - 3 tyttöä (s. 1984, 1984 ja 1985)

ALASTARO

Valikoima vuoden 1967 nauhoitteista (yht. 1,5 t):

- vertailuryhmä (3 informanttia)
  - 2 miestä (s. 1883 ja 1891)
  - 1 nainen (s. 1885)

Nauhoitukset vuodelta 1989 ja 1990

(yht. 8 t):

- vanhat (5 informanttia; 2,5 t)
  - 2 miestä (s. 1922 ja 1927)
  - 3 naista (s. 1923, 1928 ja 1931)
- keski-ikäiset (4 informanttia; 2 t)
  - 3 miestä (s. 1937, 1947 ja 1953)
  - 1 nainen (s. 1941)
- lapset (7 informanttia; 3,5 t)
  - 4 poikaa (s. 1975, 1977, 1979 ja 1980)
  - 3 tyttöä (s. 1975, 1975 ja 1978)

PÄLKÄNE

Valikoima vuoden 1961 nauhoitteista (yht. 2 t):

- vertailuryhmä (2 informanttia)
  - 1 mies (s. 1877)
  - 1 nainen (s. 1874)

Nauhoitukset vuodelta 1989 (yht. 7,5 t):

- vanhat (5 informanttia; 2,5 t)
  - 2 miestä (s. 1918 ja 1921)
  - 3 naista (s. 1918, 1918 ja 1919)
- keski-ikäiset (5 informanttia; 2,5 t)
  - 3 miestä (s. 1949, 1949 ja 1951)
  - 2 naista (s. 1943 ja 1948)
- lapset (5 informanttia; 2,5 t)
  - 2 poikaa (s. 1975 ja 1980)
  - 3 tyttöä (s. 1974, 1975 ja 1978)

Nykymurteen ikäryhmittäisten erojen lisäksi olen tutkinut murteen muutosta 1950- ja 1960-luvun tilanteesta 1990-luvun tilanteeseen. Aineistona käytin Suomen kielen nauhoitearkiston ja Turun yliopiston suomen kielen äänitearkiston vanhoja murrenauhoitteita. Nykymurteen ja vuosikymmenten takaisen murteen vertailussa tukeudun reaaliaikamettiin ja nykymurteen ikäryhmittäisten erojen tarkastelussa näennäisaikamettiin (ks. metodeista esim. Chambers ja Trudgill 1980: 163–167; Bailey ym. 1991: 241–263; Chambers 1995: 193–206).

Eurajoen murre on perinnäisesti luettu kuuluvaksi lounaismurteisiin (Ojansuu 1901: 8–9; M. Rapola 1947: 76–77). Ojansuu jakaa lounaismurteet viiteen alaryhmään, joista Eurajoen murre kuuluu Rauman murreryhmään (1901a: 10–11). Alastaron murre lukeutuu puolestaan Ala-Satakunnan murteisiin (N. Ikola 1925: 1), jotka kuuluvat lounaismurteiden ja hämäläismurteiden välisiin siirtymämurteisiin (M. Rapola 1947: 92–93; Itkonen 1964: 30). Pälkäneen murre on hämäläismurre. Vanajan–Urjalan–Kurun–Kuoreveden-nelikulmion muodostaman alueen murteita — siis myös Pälkäneen murretta — pidetään perihämäläisinä murteina (M. Rapola 1947: 88).

Sosiolingvistiikan ja puhekielen murroksen myötä on tutkimuskenttä puhutun kielen tutkimuksessa laajentunut ja monipuolistunut, mikä on täydentänyt ja kirjavoittanut tutkimuksessa käytettävää käsitteistöä ja termistöä. Esimerkiksi murre-käsitettä voidaan käyttää tarkoittamaan laajasti mitä tahansa normittamatonta varieteettia tai arkipuhetta tai se voidaan määritellä käsittämään suppeasti vain viime vuosikymmenten alue- ja paikallismurteet. Puhutun kielen tutkimuksissa on tullut tarpeelliseksi käyttää murteen lisäksi myös muita nimityksiä. Murteen lisäksi käytetään muun muassa sellaisia nimityksiä kuin puhekieli, aluepuhekieli, paikallismurre, aluemurre, sosiaalimurre, kaupunkikieli, yleispuhesuomi ja yleispuhekieli. Nimitysehdotuksia ja -käytäntöjä on monia, ja nimitysten tarkoitteissa ja käyttöaloissa on tutkimuksittain ja tutkijoittain eroja (ks. esim. M. Rapola 1947: 7; O. Ikola 1972, 1986; Koivusalo 1979, 1986; Mielikäinen 1980: 25–26, 28–35; 1982: 280; 1989: 238–241; Paunonen 1982: 35–46; Jonninen-Niilekselä 1982a: 13–14; Hurta 1999: 56–60).

Laajimmassa mielessä murre voidaan määritellä miksi tahansa kielen alalajiksi (Trudgill 1977: 17). Yleensä murre katsotaan kuitenkin puhutun kielen lajiksi, jonka tavallisin rajausperuste on paikallisuus (Mielikäinen 1980: 29). Tarkoitankin tässä esityksessä murteella paikallista puhuttua kielimuotoa. Alastarolla on puhuttu ja puhutaan Alastaron murretta, Eurajoella Eurajoen murretta ja Pälkäneellä Pälkäneen murretta.

AINEISTOJEN VERTAILUKELPOISUUS

Eurajoen, Alastaron ja Pälkäneen murteiden viime vuosikymmenten tilannetta valitsin edustamaan vanhoja murrenauhoitteita, vaikka 1950- ja 1960-luvulla informanttien valintaperusteet ovatkin olleet hieman toisenlaiset kuin nykyisin. Heikki Hurtan käsityksen mukaan tällaisen vanhan aineiston vertaamisessa nykyperustein kerättyyn aineistoon on vaarana se, että syntyy niin sanottu virheellinen aikasarja. Hän huomauttaa, että kielellistä variaatiota tutkittaessa pitää ottaa huomioon, mitkä asiat ajassa kuuluvat yhteen ja mitkä ovat siten vertailukelpoisia. (Ks. Hurta 1999: 69.)

Vanhoissa äännehistorioissa ja murretutkimuksissa dialektologit kuvasivat alueellisia eroja. Nuolijärven mukaan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun murteentutkimuksessa

oltiin kiinnostuneita spatiaalisesta vaihtelusta. Sen sijaan sosiaalinen vaihtelu, jota lienee esiintynyt murteissamme jossakin määrin myös agraarikulttuurin aikoina, on jäänyt suureksi osaksi huomiota vaille. Jotta kohdemurre olisi voitu kuvata mahdollisimman selkeästi, jättivät silloiset murteentutkijat usein tietoisesti kaiken kokonaiskuvaa hämmentävän esityksensä ulkopuolelle. Kielenulkoisten tekijöiden merkitys vaihtelussa alettiin ottaa huomioon vasta sosiolingvistiikan myötä. (Nuolijärvi 1988: 117.)

Pitkään murteita tallennettaessakin haettiin informantiksi murremestareita, taitajia, jotka osasivat mahdollisimman hyvin puhua vanhaa murretta (ks. nauhoittajien keruutekniikasta Yli-Paavola 1970: 35–60). Nauhoittamisen motiivina oli, että saatiin talteen kieliainesta, jonka uskottiin olevan häviämässä. Vaihtelu olisi oletettavasti runsaampaa myös vanhassa murreaineistossa, jos informanteiksi olisi jo tuolloin valittu eri-ikäisiä puhujia ja jos yhtä murretta edustamaan olisi valittu muutaman murremestarin sijasta mahdollisimman monta paikkakuntalaista (informanttien valinnasta ja vertailukelpoisuudesta ks. Hurta 1999: 66–69). Tämä vanhan aineiston ja nykyaineiston lähtökohtainen ero onkin otettava huomioon tulkittaessa tuloksia.

Vaikka viime vuosikymmenten nauhoittajat eivät olisikaan pitäneet kielenulkoisten tekijöiden huomioimista tärkeänä ja kiinnittäneet huomiota ensisijaisesti sosiaaliseen variaatioon, esiintyy kuitenkin näillä 1950- ja 1960-luvun informanteilla tällaistakin variaatiota. Vanhat äänitteet antavat monipuolisen ja elävän kuvan takavuosisikymmenten murteiden tilasta ja täydentävät näin kirjallisten lähteiden luomaa kuvaa.

Yhteiskunnan muuttumisen myötä kieli — siis myös murteet — on muuttunut. Vaihtelu on nykyisin runsaampaa kuin ennen (Mantila 1997: 8–9), ja perustellusti voidaan väittää myös, että murteet ovat enemmän tai vähemmän tasoittuneet ja yhtenäistyneet. Kaikki murrepiirteet eivät kuitenkaan ole tasoittuneet tai tasoittumassa, vaan tietyt piirteet ovat säilyneet suhteellisen hyvin ja joidenkin asema on jopa saattanut voimistua. Havainnollistaakseni tätä muutosprosessin moninaisuutta esittelen kolme kehityslinjoiltaan erilaisista Eurajoen, Alastaron ja Pälkäneen murteille vanhastaan ominaista piirrettä: väistyvän, verrattain stabiilin ja voimistuvan vanhan ominaismurrepiirteen.

VÄISTYVÄ PIIRRE: T:N HEIKKOASTEISET VASTINEET

Yleiskielen *t*:n heikkoasteiset vastineet on yksi murteidemme tutkituimmista piirteistä. Sitä on pidetty yleensä keskeisenä ja tärkeänä piirteenä suomen murteiden ryhmittelyssä. Antero Varelius teki suomen murteiden jaon länsi- ja itämurteisiin nimenomaan *t*:n astevaihtelusuhteiden perusteella, ja jo aiemmin oli Henrik Gabriel Porthanilla ollut sama piirre tärkeänä tekijänä hänen jakaessaan murteet yleismurteeseen ja Savon murteeseen. (Virtaranta 1958: 9.) Lauri Kettunen piti yleiskielen *d*:n vastineita suorastaan tärkeimpänä kielipiirteenä länsi- ja itämurteiden jaossa (1940b: 108). Seuraavassa keskityn tarkastelemaan *t*:n heikkoasteisia vastineita pääpainollisen tavun jälkeisessä asemassa, koska siinä vaihtelun katsotaan ilmenevän selvimmin (ks. esim. Paunonen 1995 [1982]: 31).

Rauman ympäristön murteet, joihin Eurajoen murrekin luetaan, ovat kiinnostavia, koska siellä on sangen pitkään, paikoitellen näihin päiviin asti esiintynyt soinnillista dentaalispiranttia. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä on Rauman seudun murteissa esiintynyt melko yleisesti *ð*:tä yleiskielen *d*:n vastineena (ks. Ojansuu

1903: 34–35; Kettunen 1940a: kartta n:o 65; 1940b: 109–110, 134). 1950-luvulla saattoi spiranttiääntämystä kuulla Rauman seudullakin enää paikoin muutamalta murteenpuhujalta. Tällöin olivat Eurajoen, Kiukaisten ja (Tl.) Lapin syrjäkylät soinnillisen dentaalispirantin viimeisiä saarekkeita. (Virtaranta 1958: 129–130.) Sen sijaan Ala-Satakunnan murteissa, siis myös Alastaron murteessa, on *r* esiintynyt ennen pääpainollisen *r:n* heikkoasteisena vastineena (N. Ikola 1925: 111–112). Tremulantti on ollut sangen ekspansiivinen variantti, sillä *r*-alue on tällä vuosisadalla levittäytynyt yhä laajemmalle ja vallannut vanhoja hämäläisiä *l*-alueita. *l:n* syrjäytymistä on edistänyt sen stigmatuminen, sillä *l:ää* on pidetty rumana ja *l:llä* puhujia, »lällöttelijöitä», on matkittu ja suorastaan pilkattu. (Kannisto 1897: 2; Ojansuu 1904: 66; Kettunen 1940b: 109; Virtaranta 1946: 106–107.) Pälkäne on ollut 1900-luvun alkupuoliskolla laajan *l*-alueen rajapitäjä, jonka eteläisissä ja läntisissä naapurimurteissa oli jo siirrytty *r*-edustukseen (ks. Kettunen 1940a: kartta 65). Kiinnostavaa kyllä, Kettunen on merkinnyt kuulleensa Pälkäneen murteesta lyhyen vokaalin jälkeisissä tapauksissa *l:n* ohella joltakulta vanhukseksi myös *δ:mäiseen* ja *ð:mäiseen* vivahtavaa ääntämystä. Hän kuitenkin arvelee, että tämä ei välttämättä merkitse muuta kuin sitä, että *l* on ollut tällä tavoin muuttumassa *r:ksi* (Kettunen 1940b: 110). Tätä tukee se, että sekä Virtaranta että Martti Rapolan käsityksen mukaan Pälkäneen murteessa on siirrytty *l:stä r:ään* jonkinlaisen *ð:n*, yksitärtyisen tremulantin kautta (M. Rapola 1932: 367; Virtaranta 1958: 79). Mahdollista myös on, että Kettusen havainnossa on kyse vain yksilöllisestä ääntämyksestä (Kettunen 1940b: 110). Ilmeisesti Pälkäneen murteessakin vanhastaan vahva *l*-kanta on ollut tuolloin horjumassa jo jonkin aikaa (ks. *l:n* häviämisestä Pälkäneellä F. O. Rapola 1908: 77; Mikkola 1936: 131; Virtaranta 1958: 78–79).

Eurajoen seurautkimuksen tulokset osoittavat, että kun vertailuryhmässä eli vuonna 1959 haastatelluilla vanhan murteen informanteilla yleisimpänä varianttina on vielä soinnillinen dentaalispirantti, on nykyisin vanhoilla ja keski-ikäisillä hallitsevana *r:n* heikkoasteisena vastineena tremulantti. Sen sijaan eurajokelaislapsilla on yleiskielen mukainen *d* hallitsevana kaikissa asemissa eli lyhyen vokaalin jäljessä, pitkän vokaaliaineksen jäljessä ja *h:n* jäljessä. Suppealevikkisen, Eurajoen murteelle vanhastaan ominaisen spirantin on syrjäyttänyt yleisimpänä vastineena tremulantti, joka näyttäisi olevan väistymässä puolestaan *d:n* tieltä.

Taulukko 1. *t:n* heikkoasteiset vastineet Eurajoen murteessa lyhyen vokaalin jäljessä, pitkän vokaaliaineksen jäljessä ja *h:n* jäljessä. Vastineiden frekvenssit ja suhteelliset osuudet¹.

	asema	vert.ryhmä	vanhat	keski-ikäiset	lapset
Eurajoen murre	Vt	<i>δ</i> 44/45 <i>r</i> 1/45	<i>r</i> 25/27 <i>d</i> 2/27	<i>r</i> 41/44 <i>d</i> 3/44	<i>d</i> 42/42
	VVt	<i>δ</i> 49/68 <i>r</i> 14/68 <i>ø</i> 4/68 <i>t</i> 1/68	<i>r</i> 85/144 (59 %) <i>ø</i> 56/144 (39 %) <i>d</i> 3/144 (2 %)	<i>r</i> 71/153 (46 %) <i>ø</i> 68/153 (45 %) <i>d</i> 14/153 (9 %)	<i>d</i> 116/191 (60 %) <i>ø</i> 72/191 (38 %) <i>r</i> 3/191 (2 %)
	ht	<i>δ</i> 43/46 <i>r</i> 3/46	<i>r</i> 105/112 (94 %) <i>d</i> 6/112 (5 %) <i>t</i> 1/112 (1 %)	<i>r</i> 89/95 <i>d</i> 6/95	<i>d</i> 81/90 <i>ø</i> 9/90

¹ Taulukoissa 1, 2 ja 3 on suhteellinen osuus esitetty vain niissä kohdissa, joissa esiintymien kokonaisfrekvenssi on vähintään 100.

Taulukko 2. *t*:n heikkoasteiset vastineet Alastaron murteessa lyhyen vokaalin jäljessä, pitkän vokaaliaineksen jäljessä ja *h*:n jäljessä. Vastineiden frekvenssit ja suhteelliset osuudet.

	asema	vert.ryhmä	vanhat	keski-ikäiset	lapset
Alastaron murre	Vt	<i>r</i> 30/31	<i>r</i> 21/28	<i>r</i> 19/26	<i>d</i> 28/31
		<i>d</i> 1/31	<i>d</i> 7/28	<i>d</i> 7/26	<i>r</i> 2/31
					<i>t</i> 1/31
	VVt	<i>r</i> 40/47 <i>ø, j</i> 7/47	<i>r</i> 68/98 <i>d</i> 16/98 <i>ø, j</i> 14/98	<i>r</i> 45/68 <i>ø, j</i> 15/68 <i>d</i> 7/68 <i>t</i> 1/68	<i>d</i> 71/122 (58 %) <i>ø, j</i> 37/122 (30 %) <i>r</i> 14/122 (12 %)
	ht	<i>r</i> 42/42	<i>r</i> 60/74 <i>d</i> 12/74 <i>ø, j</i> 2/74	<i>r</i> 46/62 <i>d</i> 15/62 <i>ø, j</i> 1/62	<i>d</i> 54/89 <i>r</i> 26/89 <i>ø, j</i> 9/89

Taulukko 3. *t*:n heikkoasteiset vastineet Pälkäneen murteessa lyhyen vokaalin jäljessä, pitkän vokaaliaineksen jäljessä ja *h*:n jäljessä. Vastineiden frekvenssit ja suhteelliset osuudet.

	asema	vert.ryhmä	vanhat	keski-ikäiset	lapset
Pälkäneen murre	Vt	<i>r</i> 40/59	<i>r</i> 38/46	<i>r</i> 14/17	<i>d</i> 8/15
		<i>l</i> 11/59	<i>ø, j</i> 3/46	<i>t</i> 2/17	<i>r</i> 6/15
		<i>t</i> 5/59	<i>d</i> 3/46	<i>ø, j</i> 1/17	<i>ø, j</i> 1/15
		<i>d</i> 2/59 <i>ø, j</i> 1/59	<i>t</i> 2/46		
	VVt	<i>r</i> 61/92 <i>l</i> 31/92	<i>r</i> 94/130 (73 %) <i>ø, j</i> 18/130 (14 %) <i>d</i> 15/130 (12 %) <i>t</i> 3/130 (1 %)	<i>r</i> 81/96 <i>ø, j</i> 9/96 <i>d</i> 3/96 <i>t</i> 3/96	<i>ø, j</i> 60/145 (41 %) <i>d</i> 43/145 (30 %) <i>r</i> 40/145 (28 %) <i>t</i> 2/145 (1 %)
	ht	<i>r</i> 47/56 <i>l</i> 9/56	<i>r</i> 66/85 <i>d</i> 11/85 <i>ø, j</i> 8/85	<i>r</i> 59/63 <i>d</i> 2/63 <i>ø, j</i> 2/63	<i>ø, j</i> 42/61 <i>r</i> 15/61 <i>d</i> 4/61

Alastaron murteessa on sekä 1960-luvulla nauhoitetuilla vertailuryhmän informanteilla että nykyalastarolaisista vanhoilla ja keski-ikäisillä hallitsevana *t*:n heikkoasteisena vastineena tremulantti. Aivan kuten eurajokelaislapsillakin, on alastarolaislapsillakin *d* kuitenkin yleisin vastine. Samankaltainen kehitys on ollut myös Pälkäneen murteessa, jossa tremulantti on ylivoimaisesti yleisin variantti vertailuryhmässä, vanhoilla ja keski-ikäisillä. Pälkäneläislapsilla on *d* tremulanttia yleisempi vastine jo lyhyen ja pitkän vokaaliaineksen jäljessä. Sen sijaan *h*:n jäljessä on pälkäneläislapsilla *d*:n paikalla tavallisemmin kato.

Taulukoista 1, 2 ja 3 näkyy, miten yleiskielen mukainen *d*-vastine on yleistymässä kaikilla kolmella paikkakunnalla. *d*:llisen yleiskielen mukaisen edustuksen leviämiseen lieinee vaikuttanut muun muassa koulun yhtenäistävä vaikutus. Yleiskielen *t*:n heikkoasteisten vastineiden voi perustellusti katsoa olevan tasoittuva, yhtenäistyvä piirre Eurajoen, Alastaron ja Pälkäneen murteissa. Tosin kaikissa asemissa ei kehitys ole ollut näissäkään murteissa samanlaista. *d*-vastineen asema on eurajokelaislapsilla pälkäneläis- ja alastarolaislapsiakin vahvempi. Eurajoen *d*-kehitystä on ilmeisesti omalta osaltaan tukenut myös

lähikaupunkien Rauman ja Porin murteiden *d*-edustus (ks. näiden kaupunkien edustuksesta esim. Virtaranta 1958: 127, 134; Eskola 1987: 208; Koskela 1992: 274). Sen sijaan *h*:n jäljessä on itämurteille ominainen katovastine vallannut alaa huomattavasti nopeammin Pälkäneen murteessa kuin Eurajoen ja Alastaron murteissa (esim. *mää lähen tossa varttia vaille kaheksa*). Kun pälkäneläislapsilla kato on jo yleisin vastine, ovat *h*:n jälkeisen aseman katotapaukset eurajokelais- ja alastarolaislapsilla melko harvinaisia.

Lyhyen vokaalin jäljessä katovarianttia esiintyy yleiskielen *d*:n vastineena vain Pälkäneen seuruuaineistossa ja siinäkin harvoin. Kaikki nämä tapaukset ovat kuitenkin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (*oottaa*) *edes*-lekseemistä (*ees*). Huomattavaa on, että katotapauksia on kaikissa puhujaryhmissä, myös 1960-luvun oppailla. Poikkeuksellista *ees*-edustustapaa onkin esiintynyt ilmeisesti osassa länsimurteitakin pitkään (ks. Ojansuu 1919: 90; Virtaranta 1946: 115–116; M. Rapola 1966: 113). Useissa muissa tutkimuksissa on havaittu, että katoedustus liittyy nimenomaisesti *edes*- ja *odottaa*-lekseemeihin lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa (ks. esim. Silvennoinen 1980: 97; Järvi 1981: 10; Nuolijärvi 1986: 109; Paunonen 1995 [1982]: 33–34, 43). Nuolijärven mukaan katovariantin kytkeytyminen juuri näihin lekseemeihin saattaa viitata siihen, että leksikaalistumistendenssi on voimakkaampi silloin, kun sana on täysin astevaihtelun ulkopuolella (1986: 109).

Taulukoista voi nähdä, että katovarianttia on esiintynyt ja esiintyy kohdemurteissa myös pitkän vokaaliaineksen jäljessä. Tämän aseman katoedustus ei ole länsimurteiden puolella kuitenkaan mikään uusi ilmiö. Katotapaukset rajoittuvat Pälkäneen, Alastaron ja Eurajoen seuruuaineistossa persoonapronominien genetiivi- ja akkusatiivimuotoihin (esim. *meijän, meijän*) ja *tietää*-verbin indikatiivin preesensin muotoihin (*en tiä*, vrt. *en tiär(ä)*, *en tiäd(ä)*; *tiän*, vrt. *tiärän, tiädän*), joissa vastaavanlaista edustusta on ollut länsimurteissa paikoitellen vanhastaankin, muun muassa lounaismurteissa ja satakuntalaismurteissa. Esimerkkejä tällaisesta länsimurteille poikkeuksellisesta edustuksesta on jo vanhassa kirjasuomessa. (Ks. esim. Ojansuu 1903: 36–37; N. Ikola 1925: 113; Kettunen 1940a: kartta n:o 79; 1940b: 130–132; M. Rapola 1966: 112–114.) Seuruuaineistossani on tällaisia *tietää*-verbin katotapauksia tai lyhentymiä preesensin myöntömuodoista vain Pälkäneen murteesta, kun kielto muodoista niitä on kaikista kolmesta kohdemurteesta. Edellä mainitun kaltaiset monikolliset persoonapronominimuodot ja lyhyet *tietää*-verbin muodot on laskettu tässä esityksessä mukaan katotapauksiin.

Se, miten näihin vanhastaan laajalti länsimurteissa esiintyneisiin muotoihin on päädytty ja mikä on niiden alkuperä, on kiistanalaista. Näitä monikollisia persoonapronominimuotoja on pidetty itämurteisuuksina (ks. mm. Varelius 1848: 83; Ojansuu 1903: 36), virolaisuuksina (ks. Kettunen 1940b: 132–133, 140) ja toisinaan myös länsimurteissa tapahtuneen omapohjaisen kehityksen tuloksena. Omapohjaiseen kehitykseen ovat voineet vaikuttaa nopea puhe ja lausepainottomuus. (Ks. Ojansuu 1919: 90; N. Ikola 1925: 113, 115; Kettunen 1940b: 132–133.) Erilaisten monikollisten persoonapronominivarianttien syntytapaa ja mahdollista alkutyyppiä on käsitelty kirjallisuudessa, enkä puutu siihen tässä enempää (ks. edellisten lisäksi mm. Airila 1912: 105; Tunkelo 1933a: 24, 1933b; N. Ikola 1946: 157; Alvre 1978: 260, 1995: 184–186). Länsimurteiden puolella esiintyvät *tietää*-verbin taivutusmuotojen katotapaukset ovat nekin taustaltaan ja syntyavaltaan kiistanalaisia. Martti Rapolan mukaan niitä ei välttämättä pidetä edes katotapauksina, vaan on esitetty niiden voineen syntyä kulumalla. Hän on kuitenkin arvellut, että näiden lyhyiden muotojen kehitys on ollut samanlainen kuin Savossa ja että selityksenä tällekin kehityk-

selle on ollut pikapuheisuus ja lausepainottomuus. (1966: 113.) Hänen mukaansa nämä muodot ovat kehittyneet länsimurteissa omapohjaisesti itämurteiden katomuodoista riippumatta (M. Rapola 1933: 351), mutta Niilo Ikola on pitänyt länsimurteissa esiintyviä lyhyitä muotoja lainana (1925: 114–115). Sen sijaan Paunonen katsoo, että sekä monikollisten persoonapronominien että *tietää*-verbin katomuodot, jotka esiintyvät Helsingin puhekielessä, viittaavat itämurteiden sijasta länsimurteisiin, lähinnä ala- ja yläsatakuntalaismurteiden rajoille. Hän päätyykin nimeämään ilmiötä länsimurteiseksi kadoksi. (Ks. Paunonen 1995 [1982]: 42–43.)

Muissakin seurauhankkeen osatutkimuksissa on ollut tarkasteltavana sellaisia piirteitä, joissa vanha edustus on väistynyt tai väistymässä. Tällaisia ovat muun muassa jälkitaavujen vokaalien välinen *h* Alatomion murteessa ja Kauhavan murteessa (ks. Pelttari 1996: 23–52; Lehtinen 1996: 76–83), ensitavun *AA*:n diftongiutuminen (esim. *maa* ~ *mua*) Liperin ja Sotkamon murteessa (ks. Pajarinen 1995: 23–26; Möttönen 1997: 75–87), *ee*:n labiaalistuminen aktiivin indikaatiivin 3. persoonassa (*tullee* ~ *tulloo*) Liperin murteessa (ks. Pajarinen 1995: 23–26) sekä *l*:n esiintyminen yleiskielen *d*:n vastineena (*kahdeksan* ~ *kaheksan* ~ *kahleksan*) Artjärven murteessa (Lappalainen 1994: 31–68).

VERRATTAIN STABIILI PIIRRE: YLEISGEMINAATIO

Murteisamme esiintyy kolmea geminoitumistyyppiä pitkän vokaaliaineksen etisessä asemassa: yleisgeminaatiota, itämurteiden erikoisgeminaatiota ja lounaismurteiden erikoisgeminaatiota (ks. esim. Kettunen 1940b: 6–9). Pälkäneellä ja Alastarolla esiintyy näistä yleisgeminaatiota ja Eurajoella lounaismurteiden erikoisgeminaatiota (ks. esim. Kettunen 1940a: kartta 2). Keskityn seuraavassa tarkastelussa Pälkäneen ja Alastaron murteiden yleisgeminaatioedustuksiin.

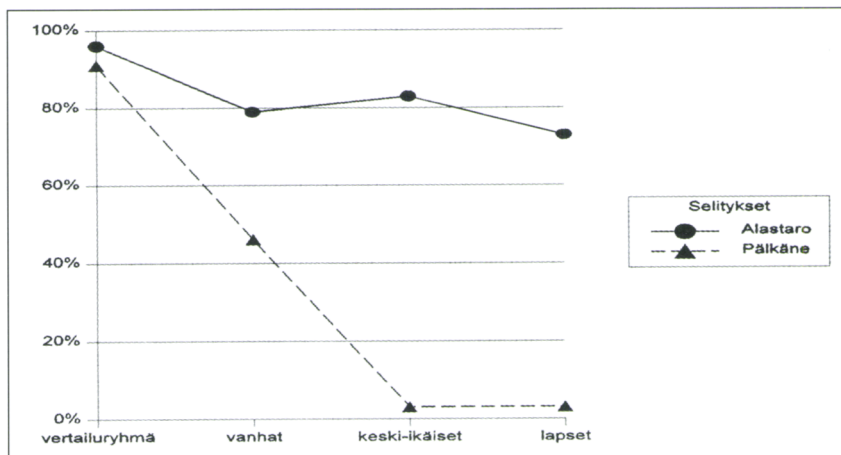
Yleisgeminaatioissa yksinäiskonsonantti geminoituu lyhyen painollisen tavun jäljessä, jos seuraavassa tavussa on pitkä vokaali tai diftongi. Kahdentuminen koskee kaikkia konsonanteja. (Kettunen 1930: 22 ja 1940b: 6; M. Rapola 1966: 25.) Yleisgeminaatiota tavataan suurimmassa osassa murteitamme. Itämurteiden puolella sitä esiintyy kaikkialla muualla paitsi Päijät-Hämeessä, Pohjois-Kainuussa ja Pohjois-Karjalan itäosissa. Länsimurteiden puolella yleisgeminaatiota tavataan muun muassa Ala-Satakunnassa ja pääosassa perihämäläisiä murteita. Hämeessä yleisgeminaatiota ei Kettusen aikana esiintynyt Vesilahti–Pälkäne–Luopioinen–Lempäälä–Sääksmäki-linjan eteläpuolella. (Ks. Kettunen 1940a: kartta 2; M. Rapola 1966: 27–28.)

Yleisgeminaatio on tyypillinen vähittäinen ääntenmuutos. Tunkeutuessaan uuteen murteeseen geminaatio ilmenee ensin foneettisena, allofonisena muutoksena. Tämän jälkeen murteessa alkaa esiintyä rinnakkain muotoja, joissa yksinäiskonsonantin erikestoiset ja vähitellen yhä pidemmät allofonit vaihtelevat keskenään. Ajan myötä geminaatio vahvistuu sekä laadullisesti että määrällisesti. Vahvistuessaan edelleen geminaatio alkaa tuottaa periaatteessa säännöllisesti täysisiä geminaattoja, eli se muuttuu fonemaattiseksi. (Nahkola 1987: 37–38.)

Yleisgeminaatiota pidetään edelleen ekspansiivisena murrepiirteenä, sillä se on 1900-luvun jälkipuoliskolla laajentanut huomattavasti aluettaan (Nahkola ja Palander 1981: 11; Nahkola 1987: 89–90). Tosin geminoitumisen horjunnasta on alkanut esiintyä merkkejä

eri puolilla Suomea — erityisesti nuorten puheessa (ks. esim. Heiskanen 1969: 98; Silvennoinen 1980: 92–95; Jonninen-Niilekselä 1982b: 156–160; Nahkola 1982: 32–33; Stockmakari 1988: 72). Nahkola kutsuu tätä geminaatiosäännön vastakkaista sääntöä anti-geminaatioksi. Hänen mukaansa murteiden geminaatioedustuserot ovat kehittyvässä vähittäin kvalitatiivisista kvantitatiivisiksi. Harvoista murteista geminaatio puuttuu tyystin, mutta harvoissa se on ehdottoman säännöllistäkään. Kun geminaatio on vähittäinen muutos sekä määrällisesti että laadullisesti, on antigeminaatio vähittäinen muutos vain määrällisesti; laadullisesti se on harppauksellinen. (Nahkola 1987: 89–90, 131.)

Kuvio 1. Yleisgeminaatio ensitavun jäljessä Alastaron ja Pälkäneen murteissa. Geminoitumisprosentit puhujaryhmittäin.

Alastaron murteessakin yleisgeminaation asema on heikentynyt jonkin verran. Pälkäneen murteessa yleisgeminaatio on voimakkaasti väistyvä piirre (ks. Kurki 1999a: 48–62), mutta Alastaron murteessa se on hyvin säilynyt ja edelleen murteelle ominainen piirre, vaikkei yhtä yleinen kuin 1960-luvulla (ks. Kurki 1998b: 44–51). Tämä muutos on kuvattu kuviossa 1, jossa on esitetty Pälkäneen ja Alastaron murteiden geminoitumisprosentit ikäryhmittäin. Geminoitumisprosentilla tarkoitan niiden tapausten osuutta, joissa konsonanti on kahdentunut täysgeminaataksi kaikista niistä mahdollisista tapauksista, joissa geminaation olisi geminaatiosäännön mukaisesti pitänyt toteutua. Kaikissa Alastaron murteen puhujaryhmissä on geminoitumisprosentti yli 70. Sen sijaan nykypälkäneläisten piirissä geminoituminen on erittäin harvinaista keski-ikäisillä ja lapsilla, ja vanhoillakin geminoitumisprosentti jää alle 50:n.

Kuvion 1 tuloksia voi tulkita kahdella eri tavalla. Ensinnäkin voi kiinnittää huomiota geminoitumisprosentin pienenemiseen Alastaron ja Pälkäneen murteissa. Toisaalta voidaan miettiä, miksi tämä piirre on Alastaron murteessa säilynyt näinkin hyvin. Pitäisikö tutkimuksessa keskittyä oikeastaan muutoksen ja sen syiden tutkimisen ohella säilymiseen ja sen syihin, kuten muun muassa James Milroy on esittänyt (J. Milroy 1992; Kurki 1998a: 25; 1998b: 72–73)? Kun havaitaan, että jonkin kielimuodon jossakin piirteessä on meneillään muutos, on luonnollista tutkia muutosta, muutoksen syitä ja muutosmekanismeja. On kuitenkin tärkeää tutkia myös piirteitä, joissa ei ole meneillään muutosta edel-

lytyksistä huolimatta. Tällöin on tutkittava säilymistä ja sen syitä. Samoin kuin sekä variaatio että varioimattomuus kertovat kumpikin yhteiskunnan kielellisistä tendensseistä (Nuolijärvi 2000: 19), kuvaa lingvististä tilannetta muutoksen ohella myös säilyminen.

Pälkäneen murteessa yleisgeminäätiota voi pitää väistyvänä piirteenä. Alastaron murteen tilanne on kuitenkin toisenlainen. Itse en olisi valmis esittämään Alastaron murteessa esiintyvää yleisgeminäätiota väistyväksi piirteeksi, vaikka nykymurteen puhujaryhmien geminoitumisprosentit eivät ylläkään 85,5 prosenttiin, jota pidetään joskus kategorisen säilymisen rajana (ks. rajasta Thelander 1979: 125–126; Nahkola 1987: 36). Alastaron murteessa geminoituminen on heikkenemisestä huolimatta verrattain hyvin säilynyt piirre, sillä se on geminoitumattomuutta huomattavasti yleisempää eikä nykymurteen puhujaryhmien geminoitumisprosenttien vaihteluväli ole kuin 10 prosenttiyksikköä. Tällaista piirrettä voitaisiinkin kutsua verrattain stabiiliksi piirteeksi. Pitää huomata myös se, että nykymurteen aineistoa ei voi aivan suoraan verrata 1960-luvun aineistoon, koska informantit on valittu eri vuosikymmenillä eri perustein. 1960-luvun aineistossa saattaisi olla enemmän vaihtelua, jos silloista murretta edustavat informantit olisi valittu nykyisen käytännön mukaan.

Muissa seuruuhankkeen osatutkimuksissa käsiteltyjä stabiileiksi luonnehdittavia piirteitä ovat muun muassa yleisgeminäätiota Lapinlahden murteessa (Heikkinen 1992: 27–38), yleiskielen *d*:n murteelliset vastineet Lapinlahden, Liperin ja Alatornion murteessa (Heikkinen mts. 80–98; Pajarinen 1995: 50–62; Peltari 1996: 68–79, 95–96), *eA*- ja *OA*-yhitymien murre-edustus Alatornion murteessa (Peltari mts. 90–95) ja *myö*-variantin esiintyminen monikon 1. persoonan persoonapronomina Liperin murteessa (Pajarinen 1995: 40–50).

VAHVISTUVA PIIRRE: SISÄHEITTO

Sisäheitto on suppealevikkinen murrepiirre, sillä murteistamme vain lounaismurteita voi pitää sisäheittomurteina. Yleisintä sisäheitto on nimenomaan Rauman murreryhmässä, johon Eurajoen murre kuuluu. Rauman seudun sisäheitto on luonteeltaan samanlainen kuin viron ja vepsän sisäheitto (M. Rapola 1966: 486). Sisäheitto toteutuu kolmi- ja useampi-tavuisissa sanoissa, jos sanan ensitavu on pitkä, toinen lyhyt ja kolmannen tavun alussa on jokin konsonanteista *l*, *m*, *n*, *r* tai *v* (Ojansuu 1901: 116; Kettunen 1930: 2; M. Rapola 1947: 78). Suomen muissa murteissa ei esiinny säännöllistä sisäheittoa. Sitä vastoin yksittäisiä ja muotoryhmittäisiä sisäheittotapauksia esiintyy lounaismurteiden ulkopuolellakin. (M. Rapola 1966: 487; yksittäisistä tapauksista ks. M. Rapola 1927: 29–43.)

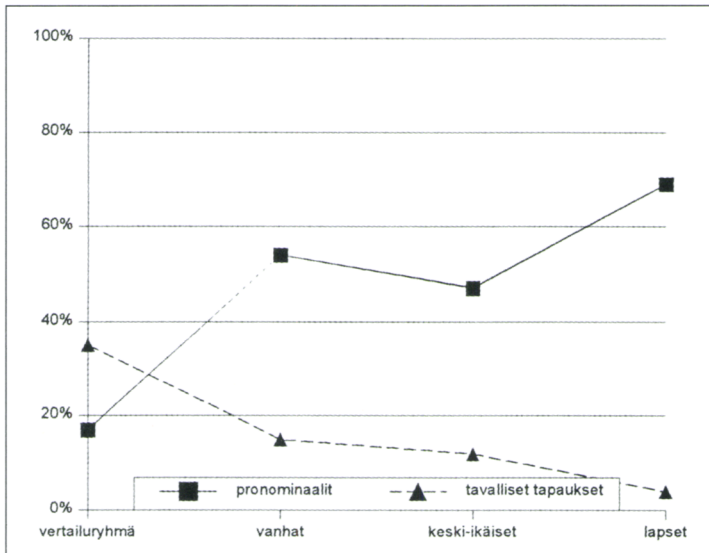
Vaikka Ojansuu toteaaakin sisäheiton toteutuneen lounaismurteissa sata vuotta sitten säännöllisesti edellä mainittujen ehtojen täytyessä, hänellä on useita havaintoja poikkeuksista ja mainintoja ilmiön tasoittumisesta. Muun muassa kolmannen ja neljännen infinittiivin muodot, karitiiviadjektiivit, superlatiivit ja *nUt*-loppuiset aktiivin toisen partisii-pin muodot ovat jo hänen aikanaan olleet sisäheitottomia (ks. poikkeuksista Ojansuu 1901: 117–121). Toisaalta pronominaaleissa², joissa toinen tavu on pitkä, on toteutunut poikkeuksellisesti sisäheitto. Lisäksi ilmiö on yleistetty näissä sanoissa koko taivutukseen,

² Pronominaalien on havaittu käyttäytyvän poikkeuksellisesti, kun on tarkasteltu *iA*-loppuisten vokaaliyhitymien monoftongiutumista (ks. Silvennoinen 1981: 21).

esimerkiksi *kummainen* > *kunne*, *semmoisen* > *semsse*, *semmoisia* > *semssi*, *tämmöises-*
säkään > *tämsesäkkä*. (Ojansuu 1901: 118–119.)

Eurajoen seurauutkimuksessa tarkastelin Eurajoen murteen puhujaryhmittäisiä sisäheitto-osuuksia. Tällä osuudella tarkoitan sisäheittosäännön mukaisesti toteutuneiden tapausten suhteellista osuutta kaikista Ojansuun mukaan potentiaaleista tapauksista. Käsiteltäviä tapauksia aineistossa on kaiken kaikkiaan 1 005, kun tarkastelun ulkopuolelle on rajattu pikapuhemuodot ja uudet lainasanat (ks. tarkemmin aineiston rajauksesta Kurki 1998a: 93–94, 1999b: 137–138). Tarkastelen seuraavassa erikseen tavallisia sisäheittotapauksia, esimerkiksi *kymmenen* ~ *kymne*, *markkinoilla* ~ *marknoil*, joita on aineistossa 477 tapausta, ja pronominaaleja, esimerkiksi *tämmöinen* ~ *tämne*, *semmoisia* ~ *semssi*, joista on yhteensä 528 esiintymää.

Tavallisten sisäheittotapausten osalta piirre on voimakkaasti väistyvä, ja lapsilla sisäheittoiset muodot ovat erittäin harvinaisia. Vertailuryhmässä eli 1950-luvun murreinformanteilla on sisäheiton osuus ollut alle 40 prosenttia. (Ks. kuvio 2.) Sisäheitto on väistyvä, häviävä murrepiirre, jos tarkastelun ulkopuolelle rajataan pronominaalit. Kuitenkin juuri pronominaaleissa kehitys on täysin päinvastainen kuin tavallisissa sisäheittotapauksissa: sisäheittoiset muodot näyttäisivät yleistyvän ikäryhmittäin. 1960-luvun informanteilla pronominaalien sisäheitto on vain 17-prosenttista, mutta nykyisin sen osuus on vanhoilla 54, keski-ikäisillä 47 ja lapsilla peräti 69 prosenttia. Ero 1960-luvun tilanteen ja nykytilanteen välillä on huomattava. Suppealevikkinen, vanha ominaispiirre näyttää häviävän murteesta niistä sana- ja muotoryhmistä, joissa sitä on tavallisesti esiintynyt. Piirre on kuitenkin yleistyvä uudessa sanaryhmässä, pronominaaleissa, ja niissä se on levinnyt koskemaan myös koko taivutusta (*semssi*, *tämssi*). Sisäheiton yleistyminen pronominaaleihin on huomattavaa, sillä pronominaalit ovat aineistossa erittäin suurtaajuisia lekseemejä: niitä on enemmän kuin kaikkia muita tapauksia yhteensä (52,5 prosenttia koko

Kuvio 2. Sisäheitto Eurajoen murteessa. Sisäheittoisten tapausten suhteellinen osuus niistä tapauksista, joissa sisäheiton pitäisi toteutua Heikki Ojansuun mukaan.

aineistosta). Jo pelkästään tällainen leksikaalisluonteinen sisäheitto antanee puheelle paikallisiväritteisen, murteellisen leiman.

Olen käsitellyt edellä pronominaaleissa esiintyvää sisäheittoa esimerkkinä sellaisesta murteellisesta edustustavasta, jota on jo vanhastaan pidetty tyyppillisenä murteessa, mutta joka on yleistymässä tai vahvistumassa entisestään. Tällaisia piirteitä, joita voisi kutsua elpyviksi piirteiksi, on tarkasteltu seuruun muissakin tutkimuksissa. Lapinlahden murteessa voimistuva piirre on itämurteiden erikoisgeminaation mukainen kahdentuminen (Heikkinen 1992: 38–46), ja Liperin murteessa *i-*, *u-* ja *y*-loppuisten diftongien redusoituminen on yleisintä nuorilla ja reduktioaste on voimistumassa lievästi (Pajarinen 1995: 91–97).

Elpyvät piirteet eivät ole yhtä yleisiä kuin tasoittuvat tai stabiilit piirteet. Tämä johtuu vahvana pidetyn tasoittumistendenssin lisäksi siitäkin, että kunkin murteen ominaispiirteinä on tavallisesti pidetty sellaisia piirteitä, jotka ovat esiintyneet siinä jotakuinkin säännönmukaisesti. Tällaiset vanhastaan erittäin vahvat murrepiirteet tulevatkin käsitellyiksi tässä käyttämässäni kolmijaossa joko tasoittuvina tai stabiileina murrepiirteinä. Sen sijaan, vaikka sisäheittoa ei ole esiintynyt Eurajoen murteessa 1900-luvun vaihteessaakaan enää säännönmukaisesti, on sitä silti pidetty tyyppillisenä Rauman murreryhmän murrepiirteinä. Lisäksi on huomattava, että olen rajannut tässä esityksessä tarkasteluni ulkopuolelle sellaiset vanhat murrepiirteet, jotka ovat ekspansiivisia ja voimistuvia sikäli, että ne levittäytyvät jopa murteesta toiseen. Tällaisena piirteenähän pidetään esimerkiksi *t:n* heikkoasteisten vastineiden katoedustusta *ht*-yhtymässä (ks. esim. Mielikäinen 1991: 8).

MUUTOKSEN MONINAISUUS

Tarkoitukseni on ollut osoittaa, että kehitys ja suuntaukset eri murrepiirteissä ovat hyvinkin erilaisia. Myös muutoksen nopeus on eri piirteissä erilainen, sama piirre voi kehittyä eri murteissa eri tavalla ja jopa yhden murteen yhdessä piirteessä saattaa kehitys joutaa eri äänneympäristöissä, sana- tai muotoryhmissä toisistaan poikkeaviin edustustapoihin. Huomion kiinnittäminen pelkästään murteiden tasoittumiseen ja tasoittuviin murrepiirteisiin vääristää käsitystämme murteiden muuttumisesta ja muutoksen nopeudesta.

Yleiskielen *d:n* vastineissa ovat kolmen tarkastellun murteen lähtöedustukset erilaiset (Eurajoen murteessa *δ*, Alastaron murteessa *r* ja Pälkäneen murteessa *l*), mutta kaikissa niissä kehitys on viemässä kohti yleiskielen mukaista *d*-edustusta. *h:n* jälkeisessä asemassa on itämurteinen katoedustus tunkeutunut vahvasti hämäläiseen Pälkäneen murteeseen, ja kato on levinnyt muutamina leksikaalistumina vähittäin myös läntisempiin Alastaron ja Eurajoen murteisiin. Kaikkiaan yleiskielen yhtenäistävä vaikutus vaikuttaa *t:n* heikkoasteisissa vastineissa vahvalta, tosin Eurajoella yleiskielen edustusta lienee ollut tukemassa myös Rauman ja Porin murteiden vanha *d*-kanta.

Pälkäneen murteessa yleisgeminaatio on voimakkaasti väistyvä piirre, mutta Alastaron murteessa se on vielä verrattain stabiili. Yleisgeminaation on havaittu toisaalta olevan ekspansiivi piirre, mutta myös sen väistymisestä on tehty havaintoja. Kaupungeissa, muun muassa Helsingissä ja Tampereella, sen katsotaan saaneen maalaistigman, mikä on johtanut piirteen karttamiseen ja väistymiseen (Jonninen-Niilekselä 1982b: 159; Nuolijärvi 1986: 59). Myös Jyväskylässä ja Tampereen ympäristön murteista on tehty samantaisia havaintoja (Silvennoinen 1980: 90–94; Nahkola 1982). Pälkäneen murre on Kettu-

sen vanhassa murrekartassa yleisgemaatioalueen rajamurre. Myös geminoimattoman alueen läheisyys on voinut vaikuttaa piirteen väistymiseen. Alastarolla yleisgemaatio ei ilmeisesti ole leimautunut maalaisuutta osoittavaksi piirteeksi. Alastaron murteen nykytilanne on samanlainen kuin monissa muissakin maaseudun vanhoissa yleisgemaatiomurteissa: geminoituminen on yleistä kaikissa puhujaryhmissä (esimerkiksi Pohjois-Suomen tilanteen osalta ks. Laakko 1997).

Eurajoen murteeseen näyttää syntyvän sisäheittojärjestelmään pysyvä vaihtelu. Sisäheittoiset muodot ovat yleistyneet ja yhä edelleen yleistymässä pronominaaleihin samaan aikaan, kun sisäheitto on muissa tapauksissa voimakkaasti väistymässä. Tällainen yhdessä piirteessä tapahtuva eri edustuksiin johtava kehitys ei ole suomalaisessa puhutussa kielessä mitenkään poikkeuksellista. Samanlaista pysyvään vaihteluun johtavaa leksikaalistumiskehitystä on ollut nähtävissä muun muassa *ts*-yhtymän vastineissa (ks. esim. Silvennoinen 1980: 106–115; Jonninen-Niilekselä 1982b: 129; Nuolijärvi 1986: 119–125). Sen sijaan yllättävältä vaikuttaa, että niinkin suppealevikkinen piirre kuin sisäheitto on pystynyt pitämään pintansa ja suorastaan vahvistamaan asemiaan suurtaajuisissa pronominaaleissa. ■

LÄHTEET JA LYHENTEET

AINESLÄHTEET

Alastaron murrenauhoitukset 1967 (2,5 tuntia). Suomen kielen nauhoitearkiston nauhoitteet 6932:1, 6939:2. Nauhoittanut ja haastatellut Jorma Rekunen, litteroineet Hilkka Hooft ja Anneli Hänninen. Nauhoite 6941:2. Nauhoittanut, haastatellut ja litteroinut Jorma Rekunen. Säilytteillä Suomen kielen nauhoitearkistossa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa Helsingissä.

Alastaron puhekielen nauhoitukset 1989–1990 (8 tuntia). Suomen kielen nauhoitearkiston nauhoitteet 15372:1, 15383:1, 15384:1, 15385:1, 15387:1, 15388:1, 15389:1–2, 15390:1–2, 15391:1, 15392:1–2, 15393:1, 15394:1–2. Säilytteillä Suomen kielen nauhoitearkistossa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa Helsingissä. Nauhoittanut ja haastatellut Jorma Rekunen. Litteroineet Jorma Rekunen (3,5 t) ja Tommi Kurki (4,5 t).

Eurajoen murrenauhoitukset 1959 (2 tuntia). Turun yliopiston suomen kielen äänitearkiston nauhat n:o 65–68. Nauhoittaneet ja haastatelleet Alho Alhoniemi ja Kalevi Wiik. Eurajoen puhekielen nauhoitukset 1995 (7,5 tuntia). Suomen kielen nauhoitearkiston nauhoitteet 16143:1, 16145:1, 16146:1, 16148:1, 16150:1, 16151:1, 16154:1–16156:1, 16158:1–16160:1, 16162:1, 16163:1, 16165:1. Säilytteillä Suomen kielen nauhoitearkistossa Helsingissä ja Turun yliopiston suomen kielen äänitearkistossa. Nauhoittanut, haastatellut ja litteroinut Tommi Kurki.

Pälkäneen murrenauhoitukset 1961 (2 tuntia). Suomen kielen nauhoitearkiston nauhoitteet 709: 1, 710: 1. Nauhoittaneet Pentti Soutkari ja Pekka Lehtimäki. Litteroineet Leila White (709: 1) ja Eeva Yli-Luukko (710: 1). Säilytteillä Suomen kielen nauhoitearkistossa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa Helsingissä.

▷

Pälkäneen puhekielen nauhoitukset 1989 (7,5 tuntia). Suomen kielen nauhoitearkiston nauhoitteet 15352: 1, 15353: 1, 15354: 1, 15355: 1, 15356: 1–2, 15357: 1, 15358: 1–2, 15359: 1, 15360: 1, 15361: 1, 15362: 1, 15363: 1, 15364: 1–2. Nauhoittanut ja litteroinut Jaakko Yli-Paavola. Säilytteillä Suomen kielen nauhoitearkistossa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa Helsingissä.

MUUT LÄHTEET

- AIRILA, MARTTI 1912: *Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta*. Helsinki: Sana.
- ALVRE, PAUL 1978: Über die pluralischen Genitivpronomen des Finnischen. – *Soviet Finno-Ugric Studies XIV* s. 258–266. Tallinn.
- 1995: Yksitavujen monikkovartalon ja monikon genetiivin muodostus suomen murteissa. – *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11.1995* s. 174–189. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 51. Turku: Turun yliopisto.
- BAILEY, CHARLES – WICKLE, TOM – TILLERY, JAN – SAND, LORI 1991: The apparent time construct. – *Language Variation and Change. Vol 3, n:o 3*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHAMBERS, J. K. 1995: *Sociolinguistic theory. Linguistic variation and its social significance*. Oxford: Blackwell.
- CHAMBERS, J. K. – TRUDGILL, PETER 1980: *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ESKOLA, PAULA 1987: *Porin murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 7. SKST 472. Helsinki: SKS.
- HEIKKINEN, ANNIKA 1992: *Lapinlahden murteen säilymisestä eri ikäpolvilla*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- HEISKANEN, RITVA 1969: *Eräiden äänneopillisten murrepiirteiden esiintymisestä Varkauden koululaisten puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HURTTA, HEIKKI 1999: Variaation tutkimuksen myytit ja stereotypiat. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta* s. 53–101. Folia Fennistica & Linguistica 22. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- IKOLA, NIILLO 1925: *Ala-Satakunnan murteen äännehistoria I. Descendentti esitys myöhäiskantasuomalaisten konsonanttien kehityksestä*. Turun Suomalaisen Yliopiston julkaisuja B III: 1. Turku: Turun Suomalainen Yliopisto.
- 1946: Über die pluralischen Genitivformen der persönlichen Pronomina in den westlichen Mundarten Finnlands. – *Finnisch-Ugrische Forschungen XXIX* s. 149–159. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- IKOLA, OSMO 1972: Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre. – *Sananjalka* 14 s. 16–26. Turku: Suomen kielen seura.
- 1986: Yleispuhekielemme synty. – *Kielikello* 2 s. 5–7.
- ITKONEN, TERHO 1964: *Proto-Finnic final consonants. Their history in the Finnic languages with reference to the Finnish dialects. I: 1. Introduction. The history of -k in Finnish*. SUST 138: 1. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982a: Tampereen puhekieli tutkimuskohteena. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena* s. 7–35. Folia Fennistica & Linguistica 6. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1982b: Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena* s. 121–160. Folia Fennistica & Linguistica 6. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- JÄRVI, MARTTI 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä: Konsonantit. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nyky suomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus, raportti 2* s. 9–56. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KANNISTO, ARTTURI 1897: Äänneopillinen tutkimus Urjalan, Kylmäkosken ja Akaan murteesta. – *Suomi* 3:20 s. 284–306. Helsinki: SKS.
- Kielikello*. Kielenhuollon tiedotuslehti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II: murrealueet*. SKST 188. Helsinki: SKS.
- 1940a: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Helsinki: SKS.
- 1940b: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. SKST 188. Helsinki: SKS.
- KOIVUSALO, ESKO 1979: Mitä on yleiskieli? – *Virittäjä* 83 s. 216–222.
- 1986: Mitkä ryhmät yhteiskunnassa ovat tähän saakka puhuneet kirjakieltä. – *Kielikello* 2 s. 8–11.
- KOSKELA, TAUNO 1992: *Sillail oike. Rauman kielen sanoja ja sanomisia*. 2. painos. Rauma: Länsi-Suomi.
- KURKI, TOMMI 1998a: *Kui Kuivlahdel puhuta? Eurajoen murteen ja puhekielen vertailua sekä puhekielen ikäryhmittäisten ja sukupuolikohtaisten erojen tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1998b: *Kielellinen vaihtelu ja muutos Alastaron murteessa*. Suomen murteiden seuruututkimuksen Alastaron raportti. Käsikirjoitus. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 1999a: *Kielellinen vaihtelu ja muutos Pälkäneen murteessa*. Suomen murteiden seuruututkimuksen Pälkäneen raportti. Käsikirjoitus. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 1999b: Havaintoja Eurajoen murteen muuttumisesta. – *Sananjalka* 41 s. 125–143. Turku: Suomen kielen seura.
- LAAKKO, ANU 1997: Yleisgemmaatio. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 67–73. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- LAPPALAINEN, HANNA 1994: *Artjärven murteen variaatioilmiöitä. Ikävariaation tarkastelua ja kahden haastattelutilanteen vertailua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1983: Sekaidiolektien tutkimuksesta. – *Virittäjä* 87 s. 22–40, 178–189.
- LEHTINEN, MINNA 1996: *Kauhavan murteen nykytilasta ja muuttumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LESKINEN, HEIKKI 1981: Wie verschwindet ein Dialekt? Beobachtungen zur heutigen Umgangssprache der karelischen Umsiedler. – *Heutige Wege der finnischen Dia-*

- lektologie, Studia Fennica* 24 s. 67–91. Helsinki: SKS.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 1–23. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus, raportti 1* s. 1–40. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1982: Nykypuhe-suomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 s. 277–294.
- 1989: Nykysuomen murtuvat murrerajat. – Seija Aalto ym. (toim.), *Kielestä kiinni* s. 234–242. Helsinki: SKS.
- 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 36. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MIKKOLA, EDVARD 1936: *Kylästä ja kyläraitilta. Katkelmia hämäläisen saarikylän elämästä viime vuosisadalla*. Hämeenlinna: Karisto.
- MILROY, JAMES 1992: *Linguistic variation and change: on the historical sociolinguistics of English*. Oxford: Blackwell.
- MÖTTÖNEN, MIRJA 1997: *Sotkamon murteen muuttumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu yliopiston suomen kielen laitos.
- NAHKOLA, KARI 1982: Havaintoja perihämäläisen murteen muuttumisesta. – *Sananjalka* 24 s. 25–41. Turku: Suomen kielen seura.
- 1987: *Yleisgemiinaatio. Ääntenmuutoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. SKST 457. Helsinki: SKS.
- NAHKOLA, KARI – PALANDER, MARIJATTA 1981: Yleis- ja erikoisgemiinaatio suomen murteissa. – Kari Nahkola & Marjatta Palander (toim.), *Huomioita suomen murteiden gemiinaatioilmiöistä* s. 7–18. *Folia Fennistica & Linguistica* 5. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. SKST 436. Helsinki: SKS.
- 1988: Kielenuenkoisten taustamuuttujien huomioonottaminen 1800-luvun ja 1900-luvun alun murretutkimuksessa. – Jyrki Kalliokoski, Pentti Leino & Pertti Pyhtilä (toim.), *Kieli* 3 s. 117–160. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 13–37. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- OJANSUU, HEIKKI 1901: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi*. Helsinki: SKS.
- 1903: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Konsonantit*. Helsinki: SKS.
- 1904: Lisää δ :n historiaan. $\delta > l$. – *Virittäjä* 8 s. 66–68.
- 1919: Muutamia astevaihteluhuomioita suomesta. – *Virittäjä* 23 s. 90–96.
- PAJARINEN, JAANA 1995: *Liperin murre vuonna 1990. Muuttuuko kivenpyörittäjienkin kieli?* Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Tutkimushankkeen luonteesta ja tavoitteista. – *Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti* s. 1–19. Helsinki: Valtion humanistinen toimikunta.
- 1981: Anmerkungen zur Erforschung de Stadtdialekte in Finnland. – *Heutige Wege der finnischen Dialektologie. Studia Fennica* 24 s. 119–138. Helsinki: SKS.
- 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 35–110. Helsinki: Gaudeamus.
- 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PELTTARI, JAANA 1996: *Alatornion murteen säilymisestä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- RAPOLA, F. O. 1908: *Häme. Suomen maakunnat 4*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- RAPOLA, MARTTI 1927: Kappale suomen kielen vokaalien historiaa. Sisäheittotapauksia lounaismurteiden ulkopuolella. – *Virittäjä* 31 s. 29–44.
- 1932: Huomioita Hollolan seudun murteiden »aukenevista» diftongeista. – *Virittäjä* 36 s. 357–368.
- 1933: Über gewisse lautgeschichtliche »Ausnahmen» in den westfinnischen Dialekten. – *SUST LXVII* s. 351–354.
- 1947: *Johdatus suomen murteisiin*. Tietolipas 4. SKST. Helsinki: SKS.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283. Helsinki: SKS.
- SILVENNOINEN, LEENA 1980: Laaja-alaiset itämurteisuudet Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1* s. 89–122. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1981: *a, ä* -loppuiset vokaaliyhtymät Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus, raportti 3* s. 1–34. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- STOCKMAKARI, PÄIVI 1988: *Lappeen murteen nykyedustus kolmen ikäpolven kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Suomi*. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- THELANDER, MATS 1979: *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträskdal. Del 1. Materialbeskrivning och analys på språkdragsnivå*. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 14:1. Uppsala.
- TRUDGILL, PETER 1977 [1974]: *Sociolinguistics. An introduction*. Harmondsworth: Penguin Books.
- TUNKELO, E. A. 1933a: Eräs kuollut denominaalijohdin II. – *Virittäjä* 37 s. 9–27.
- 1933b: Der syrjänische Pluralcharakter *-jan*. – *SUST LXVII* s. 385–395.

▷

- VARELIUS, ANTERO 1848: Bidrag till Finlands kännedom i ethnographiskt hänseende. – *Suomi 1847* s. 47–130. Helsinki: SKS.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaistan murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. SKST 230. Helsinki: SKS.
- 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. SKST 252. Helsinki: SKS.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1970: *Vuosikymmen kielennauhoitusta. Suomen kielen nauhoite-arkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60. Helsinki: SKS.
- 1995: Suomen murteiden seuruututkimus. – Riitta Kataja & Kristiina Suikkari (toim.), *XXI Kielitieteen päivät Oulussa 6.–7.5.1994*. Acta Universitas Ouluensis Humaniora B 19 s. 251–255. Oulu: Oulun yliopisto.

Kirjoittajan osoite (address): *Lauseopin arkisto, Didacticum, 20014 Turun yliopisto*.
Sähköposti: *tommi.kurki@utu.fi*